

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ "СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА ПО ТЕОРИЯ НА ЛИТЕРАТУРАТА

Камелия Светлинова Спасова

**Събитие и пример в порядъка на дискурсите за литературата.
Проблемът за образцовата творба**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация

за присъждане на образователната и научна степен доктор
по научната специалност Теория на литературата [05.04.01]

Научен ръководител:
доц. д-р Димитър Камбуров

София 2011

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за публична защита на заседание на Катедрата по Теория на литературата към Факултет по славянски филологии на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ от 11 юли 2011 г.

Дисертационният труд „Събитие и пример в порядъка на дискурсите за литературата. Проблемът за образцовата творба“ се състои от увод, две глави, заключение и библиография. Обемът му е 285 страници, от тях 18 страници са библиография, съставена от 267 заглавия.

УВОД

I Аристотел [Paradeigma]

1.1 Реториката като концептуална необходимост	14
1.2 Реториката като антистрофа на диалектиката: умението да се гледа и в двете посоки	23
1.3 Ентимемата: тялото на доказателството	31
1.4 Примерът [paradeigma]: реторическата индукция – от частно към частно, от подобно към подобно	42
1.5 Видове примери и видове ентимеми: ентимемите, основани върху примери	56
1.5.1 Видове примери: между факти, параболи, басни, стари и нови свидетели	57
1.5.2 Видове ентимеми: сентенции с епилог и без епилог, топоси	68
1.5.3 Ентимемите, основани върху примери	75
1.5.4 Примери или ентимеми: неяснотата срещу яснотата	79
1.6 Примерите на Аристотел и примерът-Аристотел	85
1.6.1 Ахил и лъвът: ex ungue leonem. Омир като пример за образцова творба	86
1.6.2 Писменият или устният закон: φύσις – νόμος. Примерът Антигона и обявяването срещу закона като образцов етически акт	108
1.6.3 Събитие и пример: ставането парадигма. „Един цар” – образцовата трагедия според „Поетика” на Аристотел	136
1.6.3.1 Пример и изключение	136
1.6.3.2 Какво е парадигма или коя парадигма	144
1.6.3.3 Пример или парадигма: Аристотел v/s Агамбен	154

1.6.3.4 Загадката на Сфинкса: коя е образцовата творба	168
1.6.3.4.1 „Едип цар” като образова творба	
1.6.3.4.2 С Аристотел, без Фройд: назад към текста	
1.6.3.4.3 Нито Аристотел, нито Фройд: назад към контекста	
1.6.3.4.4 Обхвати и призми на българската рецепция	
1.6.3.4.5 Пред-Едипови предели: примерът като обект на желание	
1.6.3.4.6 Събитието теория-и-пример	
1.6.3.4.7 Енигмата на политическото	
1.6.3.4.8 Абсолютното единство на събитие-и-пример	
1.6.3.4.9 Примерът препон: Аристотел-Едип	
1.6.3.4.10 Пиер Менар, авторът на „Поетика II”	
1.6.3.4.11 Кой пита?	
1.6.3.4.12 Генерализация, интерпретация, парадигматизация	
1.7 Кого целу реториката: Калий или Сократ	222
II Платон [Parergon]	
2.1 Примерът Сократ	227
2.2 Примерите във „Федър” на Платон: отклоненията от логоса	245
2.2.1 Ръбът на бокала	245
2.2.2 Съблазнителният завой на примерите	248
2.2.3. Да измислиш играта с Фармакия	253
2.2.4 Осцилациите на Ерос	256
2.2.5 Драматургията във „Федър”	261
Заклучение	264
Библиография	268

Увод

Философските и теоретичните дискурси обичат да си служат с примери, които да илюстрират сложни идеи, тези, понятия или заплетени метафизични въпроси. Когато примерите са взети от литературни произведения, проблемът за тяхната употреба става собствено литературоведски. Нито една литературна творба не е веднъж завинаги опримерена в някоя теоретична парадигма. Напротив, веднъж въведена в порядъка на дискурсите за литературата, съответната творба проявява неочаквана жизненост в спора между отделните литературоведски школи и направления във връзка с проблема: пример за какво точно е тя.

Примерът, събитието и образцовата творба, поставени като теоретични ядра в заглавието на този текст, е важно да се позиционират по отношение на винаги теоретично актуалните въпроси около понятията за *традиция* и *канон*. Образцовата творба е основна конструктивна единица в класическия пантеон, където нормозадаването и образцовостта идват от дългите сенки, хвърляни от предците. Мисленето на литературната творба с предиката *образцова* вече имплицира един дълг по отношение на миналото, който, доведен до своята пределност, препраща към образа на класическа Гърция. Обратно, обявяването на произведението като извънредно положение или *събитие*, което трябва да легитимира новото или историческата промяна, съзнателно демонстрира своите безпокойства и преднамерен отказ от традицията.

Двата модуса на опримеряване, следователно, биха предполагали включване или изключване от традицията; признаване или отхвърляне на заветите на предходниците. Образцов пример за идеализация, с която си служи първият модус, ще бъдат класическите антични творби на Омир, Сафо, Есхил, Софокъл, Еврипид, а като радикален пример за съпротивата към подобно идеализиране може да бъде посочен жанрът на манифеста,

заедно с жеста „плесницата на обществения вкус”, поддържан от романтици, символисти, футуристи, дадаисти, сюрреалисти... Така първият модус търси да последва класическите образци, докато вторият предпочита безпримерността на собствения си опит, издигайки себе си в пример. На нормативната уредба на единия се противопоставя съзнателният стремеж към новост и невписаност в традиционните редове на другия.

Двете глави на дисертационния труд са центрирани съответно върху Аристотел и Платон, които са посочени като оглавяващи две парадигми, както в начина на опримеряване, така и в метода и потенциала си за философско конципиране. Двете оси се модулират съответно чрез принципа на *инструменталността* или чрез осцилациите на *философския ерос*. Аристотеловият модус е координиран от логическите форми и техниките на аргументация. Платоновият разпръсква амбивалентни доводи-следи, тъй че ако и баща им да е диалектическият *метод* (Порос), то той е съпътстван неизменно от майчиния ужас и мания (Пения) по безформени, ексцесивни, безместни предели.

Логиката на изложението не следва хронологическата последователност, според която първо е необходимо да бъде представен учителят Платон, а след него продълженото и измененото при Аристотел, който като добър ученик трябва да надскочи своя учител. Този обрат не е предприет, за да се подчертае и на композиционно ниво, че работата е теоретична; следователно работи не толкова с процеси и причинно-следствени връзки, а с парадигми. Подобно разместване на Платон и Аристотел дори не е аргументирано с винаги ефектната генетика на синовете, които раждат бащите си. Необходимостта за подобен обрат в началата е методологическа. Централното понятие в тази разработка е *примерът*. Но за разлика от несъмнено литературоведското понятие, каквото е *образцовата творба* и едно от тежко натоварените философски понятия, каквото е *събитието*, то *примерът* е по-лесно да бъде видян като част от всекидневния речник, отколкото като

част от някакъв терминологичен апарат. *Примерът* обаче не е всекидневна дума, а се утвърждава като глоса в трактата на Аристотел върху реториката. Това понятие е систематично разгърнато, дефинирано структурно, функционално и таксономично. Двата разграничими типа реторически доказ са ентимемата и примерът. Логическият капацитет на Аристотел да класифицира и субординира обаче не чертае простата схема, че примерът е подчинена структура, управлявана от дедуктивно действащата ентимема. За да се разколебае тази логика, се налага употребата на фини анализационни техники, през които да се разграничи реториката от диалектиката (1.2); ентимемата от силогизма (1.3); примерът от индукцията (1.4); видовете примери и видовете ентимеми (1.5). Синописът на „Реторика” на Аристотел цели да разгледа отношението между метадискурсите за литературата спрямо литературната творба на нивото на логическите форми. Залогът при обсъждането на ентимемата и примера е точно в кристализирането или подриването на границата между *мета* и *суб* нивата.

Вторият модус е орнаментален, при него и примерът, и събитието са *parerga*, допълнения. Това е и причината той да бъде разгърнат именно като добавъчен към основния корпус на дисертационния труд. Макар втората част да е количествено по-малка спрямо първата, тя задава тъкмо границата на първия модус, критически добавяйки неговите лимити. И така се преосмисля централната динамика между ентимема и пример (или в по-широк мащаб между литература и философия) в напълно различен регистър. Модусът на *parerga* не познава йерархичния ред на подчинено и подчиняващо, но работи тъкмо с остатъка от всяка йерархична организация. Онези места, които в първата част са произвеждали неясноти и енигми, в тази част добиват видимост, но не за да се изяснят и разгадаят, а за да пренасочат вниманието към допълнителното и подробното. Това пренасочване е направено в две стъпки – фигурирането на Сократ като събитие и пример в Платоновите диалози; разглеждането на митовете във „Федър” като отклонения от логоса.

Двете парадигми – тази на Аристотел и тази на Платон – вътре в рамките на двете части на дисертацията – **Paradeigma** и **Parergon** – се опитват да бъдат примери за двата модуса на философско концепиране. Така с оглед на опримеряването на различните начини, по които двата модуса изработват своите понятия, в първата част на настоящата дисертация събитието е поднесено с логическата схема $[\epsilon; \varphi] \cup [\epsilon; \zeta]$, а във втората то е отбелязано с апелативна формула – „аз съм събитието”.

I Аристотел [Paradeigma]

1.1 Реториката като концептуална необходимост

Връщането към старата реторика е избрана стратегия в настоящото изследване, за да може *събитието* и *примерът* да бъдат мислени в порядъка на дискурсите за литературата, без да бъдат тези понятия изначално положени в рамката на философията, литературната теория, критиката, психоанализата или на конкретния рецептивен и исторически хоризонт. Но същевременно не трябва да се изпуска от съзнанието, че говоренето е неминуемо дискурсивно обвързано или излъчващо се от някаква дискурсивна формация. Реториката е ефективен инструмент за превключване между отделните дискурси, без при това те взаимно да се отменят, защото принципите, от които изхожда, са по-скоро релативистични; те не са основани на определен дискурсивен авторитет. Тя е припозната като веща както в дискурсивно-властовите практики: изкуството да убеждаваш, така и във фигуративно-поетологическия си потенциал.

Събитието би могло да бъде мислено като част от хоризонталната синтагматична ос, докато *примерът* (paradeigma), както подсказва и името му, по вертикалната структура на парадигматичната ос. Тогава напрежението между метонимичния и метафоричния модел на Якобсон ще е в сила и спрямо фокусните термини на поставения проблем, като *събитието* би

следвало да функционира метонимически, докато *примерът* метафорически. Но интуициите могат да насочат и към абсолютно противоположната дистрибуция: *събитието* като метафорично-парадигматична структура на вертикално трансгресиране, *примерът* като метонимично-синтагматична структура на заместване. Следователно, поддържайки в режим на готовност и двата плана, от водещо значение за работата са точките на тяхното пресичане и превключване. Възможностите им за трансформиране или модифициране: как *събитието* става *пример* и способен ли е *примерът* да влезе в структурата на *събитието*. Взаимодействието на дискурсивните и фигуративните уредби трябва да разясни как се вписва и действа *примерът* в една по-обща структура – как *събитието* извършва своите пробиви и размествания, както и как *събитието* и *примерът* функционират в дискурсите на философията, теорията, критиката и литературата.

Обръщането на XX век към “старата реторика” в контекста на преразпределяне на авторитет между философия – реторика – поезика е ход, който предприемат редица последователи на конфликтующи направления, като например: Гадамер, Блуменберг, Рикъор (херменевтика); Барт, Женет, Тодоров (структурализъм, наратология); Кенет Бърк, Лиотар, Дерида, де Ман, Дж. Х. Милър, Фиш, Рорти, Фуко, Делюз (постструктурализъм, деконструкция). Генеалогията (и идеологията) на този модерен (и постмодерен) теоретичен интерес към „изкуството да убеждаваш” може да бъде открит още у Фридрих Ницше, който със собствената си реторика, прави обрат не само във философския речник, но и във възможностите за философско конципиране. Фрагментиране на системния подход, нелинейното осмисляне на времето, раждането на модерния субект са идеи, които при Ницше са трайно обвързани с появата на нов език, нов тип научен дискурс.

Подобно въведение се спира на реториката, за да очертае през наблюдения, направени от Е. Бенвенист, Р. Барт, Р. Якобсон, М. Фуко някои

от трудните места в полето ѝ: въпросите за дискурса; за истината-и-убедителността; за изкуството-и-науката; за нормата-и-нарушението; за фигуративното-и-буквалното. Тази част цели да обоснове избора на последвалото занимание с реториката, както и да подготви формулирането и обследването на *проблема за образцовата творба* като едновременно събитие и място за непрестанно генериране на нови примери в мисленето за литературата.

1.2 Реториката като антистрофа на диалектиката: умението да се гледа и в двете посоки

Изложението поема по обходния, по-дълъг път – от „Реториката” към „Поетиката” на Аристотел, вместо да се насочи направо към въпроса за образцовата творба според поетическото изкуство. Причината за този отклоняващ завой е теоретичното обосноваване в реторическия трактат на термина „пример” именно като термин – жест, който е решаващ за настоящата разработка. Изключването на примера като епистемологически валидна процедура или неговото пренебрегване тръгва от невнимателното четене на „Реторика”. Четене, придърпващо към една или друга съвременна философска парадигма, в която фокусът не попада върху въпроса за примера. Предприетото бавно или затворено четене на „Реторика” се поддава на изкустителната ретроактивна утопия да мисли древните през тяхната собствена призма, през „влизането” в техния собствен контекст, което до голяма степен е утопията на класическия изследовател. Подобно четене повдига въпроса: възможно ли е да мислим древните вън от съвременните идеи при едно изолирано настояще? Границите и дефицитите на този прочит подчертават по негативен и обходен път актуалността на класичното, необходимостта от тяхното живо взаимодействие между времената.

Аристотел дефинира реториката в самото начало на своето съчинение посредством близостта ѝ с диалектиката. Така тази част се заема да посочи по какво реториката прилича на диалектиката и по какво се различава. Доказателствата [pistis], зависещи от реторическото изкуство, Аристотел разделя на три вида: характерът на оратора [ethos], умението му да предизвика чувства [pathos] и третият вид са доказателствата в самата реч [logos] – ентимемата и примерът.

Докато другите изкуства, прокарва граница Аристотел, имат конкретен предмет, в който убеждават (напр. лекарското изкуство убеждава относно здравето и болестта), то реториката, понеже няма своя област, се занимава със самото убедително и е подходяща „във всеки отделен случай”. Реториката влиза в сила при наличието на агон, на сблъскващи се позиции, на разногласие. Тя е подобна на диалектиката, защото умее да разглежда противоположното - нейната способност е да вижда убедителното и привидно убедителното, но тъй като е и етически подплатена, тя избира да следва справедливото и истината. Реториката се различава от диалектиката спрямо контекста си на употреба, нейният контекст е политически, разбирано пределно широко като живот в полиса. В „Реторика” важно място заема понятието *endoxon*, производно от *doxa* (мнение, общо положение, възприеманото за норма, зачитаното). *Endoxon* (общото мнение) в реториката е вероятното според *doxa*, то е вероятното според общодостъпното, приемливото, допустимо мнение. Така реториката, макар да е пределно близка до диалектиката, не бива като нея да прави своите доводи труднопроследими, пространни и сложни, да търси всеки път първопричините, защото има не специализиран, а публичен характер. Диалектиката е елитарно и специализирано знание, силогистично пълноценно, докато реториката е повече публично-политически инструментариум. Вероятното [eikos] става публично вероятно [endoxon] в реториката, силогизмът трябва да бъде съкратен, за да бъде проследим.

1.3 Ентимемата: тялото на доказателството

Двата основни метода на реториката са ентимемата и примерът, като по-главният от тях е ентимемата. Следвайки методическите препоръки на Аристотел, да се тръгва от същината, се разглежда най-напред ентимемата – тялото на доказателството. А едва след това се подхожда към примера, въпреки че именно примерът е централен за формулирането на проблем и хипотези в настоящата работа. Изложението се стреми да отиде отвъд опростеното разбиране на ентимемата като съкратен силогизъм и противопоставянето на ентимема – и – пример по аналитичната ос дедукция–индукция.

Най-напред е разгледано различieto между силогизъм и ентимема, като са представени някои общи характеристики на дедуктивната операция според Аристотеловия „Органон”, след което са разгърнати и функционалния механизъм на ентимемата. В „Първа аналитика” са разгледани видовете силогизми, според вида на предпоставката за присъщност те са 1) просто, 2) необходимо или 3) възможно [dynamis] присъщи. Там, от друга страна, ентимемата е дефинирана като силогизъм по вероятното [eikos] и признаци [semeion]. Подобно на съвършения силогизъм и съвършената ентимема е съставена по първа обща фигура и в този случай има наличен **tekmerion** [завършен доказ].

На второ място е разгледан механизмът на подразбиране и редуциране на предпоставките, задействан при ентимемата, който при римските оратори ѝ спечелва определението „съкратен силогизъм”. За разлика от диалектиката, която строи силогизми върху начала, основни и общи положения, при ентимемата, е вредно да се теоретизира за неща извън предмета, да се съставят прекалено дълги дедуктивни вериги и да се излагат явни неща. Логическата верига е елиптична не по формална или съдържателна непълноценност, а защото избягва прекомерното усложняване, като изпуска проследяването на корените на всичките предпоставки. В тази посока е

въведено и решаващото значение на понятието *контекст* при съставянето на ентимемите.

В логическата уредба на ентимемата – реторическата дедукция, е важно да се проследи, че предпоставките в повечето случаи наистина се движат от общото към частното, както е характерно за дедуктивно съждение, но има такъв вид ентимема, който е построен на отношението на частното към общото, т.е. в него имплицитно действа индуктивен механизъм.

Може да се обобщи, че ентимемата като силогизъм по вероятности и признаци се разделя на четири типа с различна степен на валидност. Само ентимемата с признак по необходимост е в пълна степен неопровержима и следователно притежава епистемологичната тежест на диалектическия силогизъм. Останалите случаи представляват степени на отклонение от неопровержимото и образцово положение и затова са подходящи аргументи в реторическите, но не и в диалектическите схватки.

1.4 Примерът [paradeigma]: реторическата индукция –

от частно към частно, от подобно към подобно

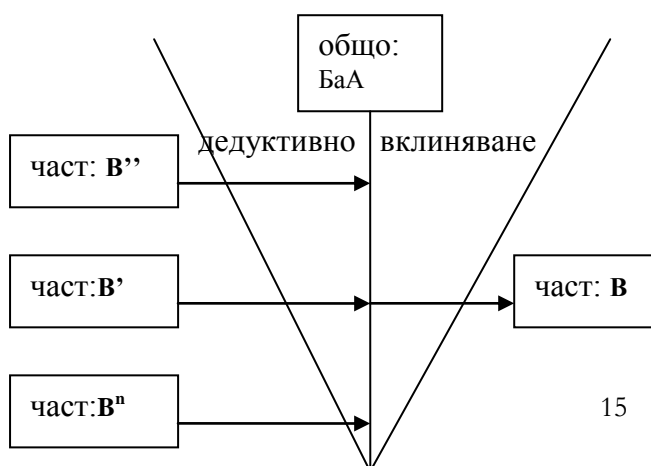
Симптоматично е, че ако коментаторите на Аристотел гледат на ентимемата предимно през строго логическото ѝ съпоставяне с диалектическия силогизъм и в този план тълкуват нейните недостатъци или преимущества, то примерът е много по-слабо коментиран или изобщо изпускан от тълкувателите. Той често или напълно изпада от представянето на „Реторика”, или просто е споменаван като другия тип логически довод, който следва пътя на индукцията, но интерпретаторските битки върху трактата винаги се водят в полето на ентимемата. . Ако от трите типа доказателства (етос, патос и логос), Аристотел поставя акцент на тези, свързани с логоса или речта, то и двата централни типа логически операции (ентимемата и примерът) също са йерархически положени, като дедуктивният метод е стоящият по-високо.

Въпросът дали примерът е парадигма, или пример, може да звучи тавтологичен според рецептивния праг на Аристотел и неговите съвременници и в този смисъл въобще да не е място за реторически или философски дебят. Но в научните парадигми на нашата съвременност и в движението при превода от класическите езици към съвременни тавтологията изчезва и възниква проблем. Към този „преводачески“ проблем, който е преводачески в най-широк смисъл като превод на класическото към съвременното, може да се обърнем едва след бавното проследяване и анализиране на примера [paradeigma] в системата на Аристотел.

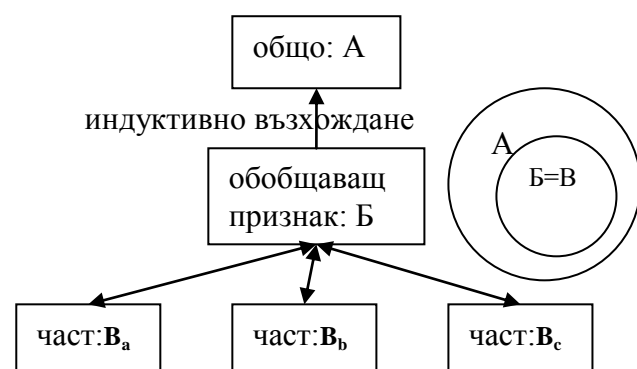
Ако в предната част дедуктивният механизъм е оразличен от ентимемата, аналогично тази част открива разликите между индукцията и примера. Примерът е вид индуктивен силогизъм, но при него няма възходане от частното през особеното към общото, а движение от част към част. Както при индукцията, така и при примера сработва своеобразен механизъм, който може да бъде наречен имплицитно дедуктивно транспониране, което придава познавателна сила и стойност на този метод.

Структурата на примера може да бъде схематично представена редом до структурата на индукцията, за да се види различието на универсализиращата транспозиция – дедуктивното възходане при индукцията и дедуктивното „вклиняване“ в примера:

Схематична структура на примера,
фиг. 1

Схематична структура на индукцията,
фиг. 2

В индуктивната схема (фиг. 2) многото частни, единични случаи, от които силогизмът изхожда, са разположени хоризонтално, в една плоскост и са абсолютно обвързани с обобщаващия признак – всички нови отделни случаи влизат като подчинени на Б, доколкото Б им е същностно присъщ. Не така стоят нещата с примера (фиг. 1) – многото частни случаи са структурирани вертикално, на отделни паралелни плоскости, т.е., подредени са парадигматично. Може да си послужим с няколко частни примера, но всеки един действа на самостоятелно ниво, а може да си послужим само с един.

За да се отговори на възникналия въпрос - по какъв начин се избира най-подходящият пример сред всички възможни подобни случаи – е въведено понятието кайрос [kairos] – подходящ момент. Ако кайрос е принцип, действащ в цялата „Реторика”, то той е особено активен във връзка с намирането на подходящия, уместния пример – примера препон. Примерът препон е онзи сред множеството възможни, осъществяващ прехода от незнание към знание, тъй като най-пряко и най-отчетливо ще направи връзката, от една страна, с частното заключение, а от друга, с общия принцип, под който се подвеждат двете частни предпоставки. Всеки кайрос има свой различен най-подходящ пример. Умението да се дават ентимеми и примери е свързано с възможността да се откриват образцови ентимеми [по tekmerion] и примери препон. Най-подходящият пример е най-подобаващ именно спрямо конкретното време, място и публика.

1.5 Видове примери и видове ентимеми: ентимемите, основани върху примери

Родовете на ентимемата и на примера имат съответно своите подчинени видове, които са разгледани във втора книга от „Реторика”. Таксономията на

видовете примери включва факти, параболи, басни, стари и нови свидетели, а видове ентимеми се определят от мястото на епилога в тяхната структура.

1.5.1 Видове примери: между факти, параболи, басни, стари и нови свидетели

Видовете примери са: 1. привеждането на факти; 2. параболата; 3. баснята. По-общото разграничаване на примерите е според техния извор или по оста факти – измисляне [pragma – роіеô], привеждането на примери по исторически дадености са фактите, а параболата [parabolê] и баснята [logos] са примери по измисляне.

Аристотел разпределя дистрибуцията на примерите спрямо рода реторическа реч, в който се употребява съответния вид. Реториката се разделя на три общи рода: 1. епидеиктична (тържествена); 2. съвещателна; 3. съдебна. Фактите са по-подходящи за съвещателната реч, а басните и параболите при другите два типа публични речи.

Примерът по исторически факт е построен въз основа на съществуването на аналогична ситуация в миналото, която е довела до един или друг изход, който трябва да послужи за пример и в съвременната ситуация. Параболите са Сократовите положения, при които се привеждат примери от всекидневна ситуация или от най-непосредственото обкръжение на събеседниците. Под Сократови положения трябва да се разбират онези места в диалозите на Платон, Ксенофонт или друг автор, в които се прави заключение по аналогия във връзка с измислени факти. Те са измислени от оратора спрямо контекстуалните особености: съответния момент [kairos], събеседник и конкретен предмет на обсъждане.

След като определя примерът параболола чрез развиването на един конкретен пример, Аристотел повтаря същата процедура и по отношение на баснята [logos]. Аналогията при баснята обаче не е проста, защото на отделните звена на примера не отговаря прост елемент, а наратологична

поревица от няколко елемента. В структурата на баснята може да се разработи един цял втори план, при което ще имаме не само двоен краен термин (В и В'), но и двоен голям (А и А') и среден (Б и Б'). Този втори план придава на баснята-пример напълно фикционален характер, който не е зависим нито от историческо събитие, нито от вписването в контекста. Тя е изцяло измислен случай.

В „Реторика“ освен доказателствата, свързани с изкуството (примерът и ентимемата), има и доказателства извън изкуството и те са следните пет: закони, свидетелства, договори, изтръгнати признания и клетва. Свидетелствата са два вида – стари и нови. Старите свидетели са древните поети, а новите са „всички известни хора, изразили някакво съждение“. Вторият критерий поделя примерите, основани на свидетелства, на четири вида: стари за минали събития, стари за бъдещи събития, нови в събитията и нови, извън събитията. Най-почтените (или образцовите) сред тях са старите, а почтеният свидетел според Аристотел (каквито са Омир и Софокъл) е достатъчен дори да е единствен.

1.5.2 Видове ентимеми: сентенции с епилог и без епилог, топоси

Сентенцията е вид ентимема, но при нея липсва целостта в конструкцията на ентимемата, вместо това са изпуснати самите причини. Сентенциите са разделени на два по-обща вида: с епилог или без епилог. Сентенциите с епилог могат да бъдат структурирани или по модела епилог+сентенция, или обратното сентенция+епилог.

Методът на Аристотел често употребява двуядрена операция на конструктивно-целево определяне на дадено понятие. След изясняване на неговата структурна страна се преминава към определяне на функции му – за какво, кому и как се използва. Но тези два момента са обвързани динамично, доколкото телосът на даден обект в подобен телеологичен проект конститутивно дефинира и същността му.

Как да възхваляваме Ахил – с частни твърдения или универсални топоси? Трактатът на Аристотел предлага Ахил да се възхвалява по частни факти, присъщи само на него, за да бъде доказателството най-точно прицелено. В противен случай възхвалата, съветването или защитата могат да бъдат приписани на другото и да не бъдат достатъчно ефективни.

Както сред топосите, така и при съставянето на епилога са отбелязани като съществени онези места, които въвеждат единичните факти, конкретната среда и частния случай, за да бъде подготвено разработеното в следващата част активното взаимодействие на ентимемата и примера.

1.5.3 Ентимемите, основани върху примери

Тази част се занимава с динамичното функциониране на ентимеми и примери при съставянето на аргументите. Примерът епилог, старите и новите свидетелства, както и трите топоса на индукция, подобен случай и части са отбелязани като местата на подобно сработване. Макар теоретично общите реторически методи да са два – ентимема и пример, те не са два изолирани случая, които взаимно да се изключват. Напротив, те действат в експлицитно-имплицитна динамика. И тяхното контекстуално разгръщане показва как при използването на ентимеми примерите могат да набавят доводи и факти, без които не може да се състави умозаклучението, както и как примерите изискват ентимемно обобщение, за да разкрият своя скрит дедуктивен механизъм, обозначен като дедуктивно вклиняване. Структурата на примера имплицитно включва дедукцията, докато ентимемата чрез експлицитното опримеряване добива по-голяма плътност, конкретност и многоизмерност. Както за примерите съществува опасността да останат неясни без дедуктивно обявяване на принципа им на действие, така и ентимемата е застрашена от подобно замъгляване на яснотата при липсата на опримеряваща добавка.

1.5.4 Примери или ентимеми: неяснотата срещу яснотата

Според анализа на „Реторика” разграничаваме четири отделни случая, в които примерът участва:

- 1) Ентимема [примерът влиза като отсъствие];
- 2) Пример [организира самостоятелно доказателство];
- 3) Ентимема+пример [влиза като допълнение и илюстрация];
- 4) Пример+ентимема [задава многообразие и вариации, организирани в следващата стъпка от правилото в ентимемата].

Ентимемата, последвана от пример, теоретично поставена като образцово и най-ефективно съчетание, не отменя останалите три варианта, всеки от които е употребяван в самата тъкан на Аристотеловия трактат. И ако е трудно да бъде направена реч, която обсъжда дадено събитие, явление или даже литературно произведение, така че тя да е съставена изцяло от примери, то не по-малко загадъчна ще остане речта, в която примерите напълно отсъстват. Примерът, дори когато е предшестван от ентимема, т.е. генерализиращият принцип е предварително изведен, действа амбивалентно: по посока на илюстриране, на двойно утвърждаване на ентимемното суждение и по посока на неговото подриване.

За работата с ентимеми и примери може да бъде използвана постановката от „За поетическото изкуство”, където се обяснява какъв трябва да бъде езикът на литературните съчинения. Езикът не трябва да бъде изпълнен нито само с всекидневни думи, нито изцяло с метафори и необичайни думи. Общопотребимите думи правят речта ниска и банална, но и придават **яснота**, докато необичайните я превръщат в енигма или варваризъм, работейки по посока на **неяснотата**.

Настоящият текст не извършва простата аналогия да припише на примера принципа на неяснотата, а на ентимемата – този на яснотата. И двата типа реторически доводи регулират по свой уникален начин неяснотата и яснотата. Ентимемата се опира на ясното-споделимо, заскобявайки и

редуцирайки явната предпоставката, но употребявайки го, за да обясни неясното. Примерът също цели да разбули спорното и неясното, но го осъществява чрез позоваването на един ясен, добре познат случай, аналогичен с настоящия. Това обаче, което заскобява или редуцира примерът, е принципът на тази аналогия. Ентимемно-примерната динамика, допълвайки липсващото на всеки от доводите, спомага за максимално проясняване на разисквания въпрос, като запазва все пак некатегоричния характер на връзката между ентимема и пример.

1.6 Примерите на Аристотел и примерът Аристотел

Настоящата част е централното ядро на дисертационния труд. Тя се спира на три примера от Аристотел, за да разгледа вече не как философът теоретизира върху примера, нито как класифицира видовете примери, а как собствено опримерява.

При по-внимателен анализ на цялата „Реторика“ съотношението на литературните примери ще покаже, че всеки втори е взет или от Омир, или от Софокъл. Примерът Омир и примерът Софокъл са в „Реторика“ примери препон, те спазват в най-пълна степен мярата. Или ако бъде подхвърлена една съвсем неаристотелова хипотеза – те са изграждащите мярата. Примерът не е само суплемантарна илюстрация, той е способен да генерира общия принцип, да установява нов закон.

Това е причината при разглеждането на илюстрирането при Аристотел да бъдат взети един пример от Омир и два от Софокъл – „Антигона“ и „Едип цар“. Избрани за фокуси при опримеряването са постановката за метафората и сравнението с цитат от Омир за Ахил и лъва (1.6.1); за писмения и устния закон с оглед на двукратно цитирания пасаж в „Реторика“ от „Антигона“ на Софокъл (1.6.2); за най-хубавата трагедия с посочването на „Едип цар“ като пример за такава в „Поетика“. Въвлечени са съвременни и актуални коментаторските традиции към всеки от разгърнатите примери, които *със*

стрела в сърцето на настоящето да пробият времевата дистанция и да продължат романтичeskия разговор на древни и модерни.

1.6.1 Ахил и лъвът: *ex ungue leonem*.

Омир като пример за образцова творба

Първият пример е взет от XX песен на „Илиада” и вероятно е най-често цитираното място в „Реторика”, то е толкова често посочвано, че дори не се възприема като цитат от Аристотел, а като някакво общо положение. Това е пасажът, в който се разяснява близостта и различието между сравнение (*eikōn*) и метафора с Омировия пример – *Ахил се хвърля като лъв* и *Ахил-лъв*. Но примерът при Аристотел редуцира цялото сравнение на Омир, което всъщност се разпростира на цели дванадесет стиха от „Илиада”.

Ролята на разгърнатото сравнение като типичен Омиров похват е припомнена в интерпретациите на Лесинг, Жан-Пиер Вернан, Е. Ауербах и Б. Богданов. Освен примера с Ахил-лъва са привлечени и анализирани два други примера от Омир – разказът за получаването на белега при Одисей и изковаването на щита на Ахил. Аристотел редуцира от Омир тъкмо онези части, които са отличителен белег на този епос. Важното за Омир е излишно за Аристотел, но не и за изследователите на Омировата поетика.

Ако според римската поговорка *ex ungue leonem*, „по ноктите – лъва”, то Омир може да го познаем по тези отклонения и разгърнати сравнения. Но какво да се прави, ако ноктите на лъва са подрязани или, както в случая, Аристотел „подрязва” разгърнатото сравнение. *Ex ungue leonem* подчертава епистемологичната стойност на синекдохата или как и най-дребният детайл вече загатва и подсказва общото, как през частта може да се изведе и реконструира цялото.

Анализът на този пример от „Реторика” ни отведе отвъд трактата: първо, в самия „оригинал” на „Илиада”, набавящ един много по-разширен, детайлен и пищен контекст, по който се осъществява сравнението, и второ,

към различни интерпретации на това място или на този похват, в които отношението на част към цяло е тематизирано.

Омировият епос е парадигматичният пример за образцова творба. Образцовостта му може да бъде мислена в термините на начало, изходна точка, „първопричина“ [arche] на литературната традиция, така че всяка литературна генеалогия, опитвайки се да стигне до *ab ovo*, стига или се завръща към Омир. Модусът, през който Омир става образцов, е именно постоянното боравене още на античните ретори и философи с примери от неговите епоси. Така образцовостта на Омир може да бъде гарантирана исторически, в неговата позиция на начало и глава на литературната традиция, но и теоретично, в посочването му като добрия пример в „Поетика“ и „Реторика“ на Аристотел.

Тръгвайки от частното или от ноктите – от примера на Аристотел за разликата между метафора и сравнение, изникна цялото на Омировата образцова творба. При примера с лъва и Ахил, Аристотел редуцира сравнението на Омир, защото обсъжда общите фигуративни въпроси, но когато се занимава собствено с поетиката на Омир, той е много по-внимателен към детайлите. В тези случаи той се съобразява с възгледите от своята „Реторика“ да прославя през частни факти, за да бъде възхвалата най-подобаваща и мощно въздействаща. Сравнението на Омир с останалите поети е по-скоро апофатично: Омир не прилича на другите, а по това, по което те му приличат, той е най-добрият.

Пластичната структура на примера позволява да ѝ бъдат вменени различни генерализации. Самите примери, поради своята многомерност, конкретност и единичност, винаги действат в две посоки: по посока на валидизиране на общата теория и по посока на подриването и използването от нейните рамки. Примерът с Ахил, хвърлящ се като лъв, не решава, а разпалва наново въпросите за разликата между метафора и сравнение. Старите примери, понякога с трудно проследима генеалогия – кой за какво е

дал този пример най-напред, са такъв тип реторически доказ, който пази в себе си някаква гатанка чудо. Тази енигма събужда желанието на новите философски, теоретични и аналитични дискурси да се заемат отново със старите примери и да покажат, че предходниците само са се хващали на уловката. Но ето сега те вече ще бъдат точно изговорени и най-накрая ще бъдат поставени на мястото им. Съвременното разрешаване на гатанката или различното опримеряване е процедура по валидизиране или възцаряване на новите дискурси, а старите примери са пробният камък.

1.6.2 Писменият или устният закон: φύσις – νόμος

Примерът Антигона и обявяването срещу закона като образцов етически акт

Реторическата сила да се дават доводи и в двете посоки, както и да се намира изход от трудни положения Аристотел опримерява с трагедията „Антигона” на Софокъл (442 пр. Хр.). Когато писменият закон е срещу тезите ти, трябва да се позовеш на неписания като по-традиционен, по-етичен, по-извечен и неизменен. Антигона е в нарушение спрямо закона на Креон, но тя го престъпва, за да спази неписаното традиционно право за погребване на мъртвите. Същият цитат е приведен за първи път малко по-рано в 13-та глава на „Реторика”, когато се обсъжда справедливото и несправедливото деяние.

За разлика от примера с Ахил и лъва от Омир, който редуцира важни поетологични особености на епоса, опримеряването с „Антигона” анализира ключов момент от трагедията и така предлага една възможна интерпретация на цялото произведение, която остава в зачатъчен вид. Интерпретативният вътък, който предлага „Реториката”, е разпознаването на Антигона като фигура на по-добрия човек, който се обявява срещу закона [νόμος], за да се придържа към естествения закон [φύσις].

Любопитно е, че в “Поетика” Аристотел не се занимава с „Антигона”, тя е спомената само веднъж, и то като отрицателен пример за апатичен герой – Хемон. Аристотел не изработва тази творба на Софокъл като образцова трагедия. Това по-скоро е жест на следходниците, които захващат интерпретативния вътък от „Реторика”, за да го завържат в теоретичните постановки от „Поетика”.

В лабиринта на философските и психоаналитични дискурси върху Антигона отправна точка за нас става обвинението на Ирен Харви към Аристотел, че опримерява своята теория с „Антигона”, без самият Аристотел да защитава чрез начина на опримеряване своите философски постановки върху примера, защото винаги вече подвежда частта или единичното под общия, скрит или явен, закон. Само че този жест по снемането на конкретното към по-абстрактното трето, е по-подходящо да бъде приписан не на Аристотел, а на Хегел. По отношение на „Антигона” сработването на естетическата теория на Хегел чрез тази Софоклева трагедия е видно не като обвинение, а като узаконяващо нейния статут на образцова трагедия. Генерализацията е разгледана не като редуцираща творбата, а като сублимираща нейния потенциал. Връщането към „Антигона” в съвременната теория често е свързано с връщането и редактирането на Хегел. Тази част се спира да проследи интерпретациите върху „Антигона” на Ж. Лакан, Дж. Стайнър, Дж. Бътлър, А. Бадиу, А. Зупанчич, М. Николчина, тъкмо като отгласкващи се от Аристотел и Хегел.

Независимо от различията при прочита на трагедията и етиката, фигурата на Антигона е изработена при всички тях като нормозадаваща образцовия етически акт, което е обяснено с остатъчно влияние от „Реторика” на Аристотел. Съвременните рефлексии върху „Антигона” не са критически осмислени и йерархизирани, така че да бъде избрана една от приведените интерпретации като по-валидна спрямо останалите. Тяхното разглеждане цели да възвърне питането към нормативността и едновременно да

артикулира отново напрежението между опримеряващите дискурси спрямо опримерените творби. Посочени са две стратегии на четене – едната открито опровергава ключовите предходни интерпретации, а другата се вписва в тях, но същевременно ги преосмисля и допълва. Първата оказва критическа съпротива, докато втората реформира отвътре.

Случаят с „Антигона” трябва да проясни и демонстрира едно от възловите затруднения при осмислянето на теоретичните аспекти на опримеряването, а именно отношението на примера към генерализиращите инстанции на дискурсите за литературата. Литературната творба би могла да бъде узаконявана от философска и теоретична перспектива, но тя никога не е веднъж завинаги опримерена и привързана към един закон, един принцип, една теория. Напротив, в съпротивителните ѝ сили, в обявяването ѝ срещу закона на надредния дискурс можем да заподозрем, че е нейният блясък, образцовият естетически акт. Потенциалът ѝ не може да бъде докрай редуциран, той поражда винаги бунт и остатък. Тази изплъзваща се генерализация е възможност за идните тълкуватели да правят нови и нови въдворявания от същия пример, илюстриращи други закони и принципи в неизчерпващия се процес на интерпретиране.

1.6.3 Събитие и пример: ставането парадигма

„Едип цар” – образцовата трагедия според „Поетика” на Аристотел

1.6.3.1 Пример и изключение

Агамбен в своята теоретична платформа използва противоположните структури на *примера* и *изключението*, за да разгледа процесите около въдворяване на даден феномен вън или вътре в порядъка на определени дискурсивни практики, отношения на вписване или изключване на частта от групата. Простото разграничаване на понятията подсказва, че изключението действа вън на нормативните редове, докато примерът постановява вътре в

тях. Примерът утвърждава нормативната структура, изключението – събитийната. Първото е узаконено като винаги вече включено, второто като винаги вече изключено. Докато Аристотел засреща примера (реторическата индукция) и ентимемата (реторическата дедукция), като изследва динамиката на частното и общото във връзка с изработването на убедителните аргументи, то корелатната двойка при Агамбен е пример и изключение.

Механизмите на изключване като техники за регулиране на дискурсите са изследвани в целия проект на М. Фуко, особено с оглед на начините на преразпределяне на диспозитивите между властта, желанието и знанието. Фуко определя като процедури на изключване забраната, разделянето и отхвърлянето. Изключваният дискурс може да бъде въведен епистемологически и чрез анализ на серии от подобни случаи: по един начин речта на лудия е изключвана през средновековието, по друг в съвременната психоаналитична практика.

Връзката, която Агамбен прави в “*Homo Sacer*” между структурата на изключението и събитието, не идва обаче през Фуко, а през друг съвременен френски философ – Ален Бадю. Парадоксът на суверена е съположен до парадокса на принадлежащото и включеното от теорията на Бадю върху събитието от „*Битие и събитие*” обвързана с теорията на множествата, която работи с термините **нормално**[\in ; \subset]; **добавъчно**[\notin ; \subset]; **единично**[\in ; \emptyset].

Хипотезата относно примера е, че той не представлява термина на *нормалното*, помирения случай на съвпаднала включеност и принадлежност. Като неразривно свързан с изключението примерът извежда същия парадокс от другата страна. Събитието и примерът идват помежду единичността и добавъчността, усуквайки ги едно в друго.

Примерът е това, което не може да принадлежи към цялото, в което е включено, защото актът на неговото посочване му отнема тази принадлежност. Изразът „обичам те” трябва да е просто пример за перформатив, част от перформативните изказвания. Но в момента на

използването ѝ за пример, *обичам те* се оттегля от принадлежността си към перформативите и става нещо повече от: *кълна се, обещавам, обзалагам се...* Примерът добавя себе си към цялото, перформативно манифестира в своята единичност, че репрезентира цялото. Така примерът се изключва от цялото, към което твърди, че принадлежи.

Формулите на събитието и примера в тази хипотеза биха били огледални, като различието им идва от началната точка по отношение на включването: **събитие** $[\epsilon; \varnothing] \cup [\epsilon; \subset]$ срещу **пример** $[\epsilon; \subset] \cup [\epsilon; \varnothing]$.

Така събитието при първа стъпка ще бъде описано в термините на единичността, а втората ще допълни определението в термините на добавъчното. Докато примерът при първата стъпка ще въведе добавъчността, а във втората единичността. Събитието като тотално нарушение на нормата добавя или себе си, или нищото. Примерът идва из-от нормата, за да прибави себе си като ексцесивен и да се превърне в изключение. Правилото се узаконява с обявяване на неговите изключения, но също и привеждането на пример произвежда наднормената структура на извънредното положение.

По-сложният въпрос предстои – не какво е примерът, нито дори какво е изключението, а как се става изключителен пример. Къде стои структурата на екземплярността – от страната на парадигмата или от страната на събитието? Какви са механизмите на нейното легитимиране? Изключителният пример $\{[(\epsilon; \varnothing) \cup (\epsilon; \subset)] \cup [(\epsilon; \subset) \cup (\epsilon; \varnothing)]\}$ засреща структурата на събитието и на примера, като прави експлицитен, т.е. актуализира потенциала на всеки пример да стане събитие, както и потенциала на изключението да стане парадигматичен случай.

1.6.3.2 Какво е парадигма или коя парадигма

Джорджо Агамбен изнася през август 2002 г. в European Graduate School лекция на тема „Какво е парадигма?“, със същото заглавие е и първото есе в една от последните му книги „Подписът на всички неща: върху метода“.

Този въпрос той поставя в контекста на методологичните и епистемологични търсения на собственото си философско концепиране, неслучайно и подзаглавието на книгата му е „върху метода“. Фигури като *Homo Sacer* в римското право, състоянието на изключение, *Muselman*, голият живот, кърлежът, лагерите в модерната биополитика са използвани като парадигми, които имат своя конкретен исторически произход, но могат да служат като пример за серия от явления и събития, за по-обхватно множество от проблеми. За да демонстрира как действа този механизъм, Агамбен трябва да изясни метода на парадигмата. Той не разграничава терминологично пример и парадигма – насоките, които е поел при говореното за пример и изключение в „*Homo Sacer*“, подхванати още в главата „Пример“ от книгата му „Предстоящата общност“, са продължени и тук, като пример и парадигма са използвани синонимно. Запазено е засрещането между пример и изключение: примерът е изключен от правилото не защото не принадлежи на обичайния случай, а защото излага на показ своята принадлежност към него, той е изключен чрез манифестирането на своето включване, точно както изключението е включено в акта на своето изключване.

Археологичното извеждане на термина „парадигма“ естествено отвежда към Т. Кун и недотам естествено към М. Фуко. По-внимателният анализ открива като решителен момент придвижването на парадигмата от епистемологичното при Т. Кун към политическото при Фуко, като вторият се опитва по този начин да изследва вътрешните сили на властта. Епистемата, за разлика от парадигмата на Кун, позволява да се мисли не само знанието, но и дискурсивните режими, допускащи това знание. Епистемологичните фигури са онези образувания, които чрез срезове на множество явни или скрити контекстуални фактори, на детайли и случайности, могат да бъдат изровени от историята и изведени на показ. За разлика от Кун, Фуко разглежда промяната не просто на теоретични форми, а и играта на политически сили и случайности, които режисират тази

промяна. Агамбен използва термина на Кун „парадигма”, но вече като метод, извлечен от Фуко. Археологията, обобщава италианският философ, е винаги и парадигматология. Работата с архива включва и способността да бъдат разпознати и артикулирани онези случаи сред тях, които са парадигматични.

Агамбен чете от „Структурата на научните революции” предимно „Постскрипtum” към второто издание от 1969, излязло седем години след първото, в което Кун се налага да предефинира термина *парадигма*. Двата принципа, които Агамбен извлича от Кун по отношение на парадигмата, са сингулярността и възможността за отсъствието на закона. Те са и тъкмо онези родствени елементи, които сближават примера и изключението.

По-важното движение Агамбен прави не през самата дефиниция на Кун, а през един пример за това как действа парадигмата. Този пример е архитектурна фигура, взета от Фуко, по-точно от „Надзор и наказание”, и това, разбира се, е паноптикумът. Агамбен посочва, че паноптикумът функционира като истинска парадигма. Отговорът на въпроса какво е парадигма изисква привеждането на пример, в този жест вече имплицитно е заложен отговорът на другия въпрос – откъм коя парадигма се прави опит да се ретроактивира събитието.

1.6.3.3 Пример или парадигма: Аристотел v/s Агамбен

В „Какво е парадигма?” Агамбен естествено се обръща към Аристотел дори нарича „Първа аналитика” II 69a13-15 *locus classicus* на епистемологията на примера. От дефиницията на Аристотел върху примера Агамбен вижда възможност за трети път, метод различен от индукцията и дедукция. Това е методът на парадигмата. Вместо движение от частно към общо или от общо към частно, се извършва парадоксалното движение от частно към частно. Агамбен смята, че интересната теза на Аристотел трябва да бъде развита и радикализирана в посока на извеждането на онази единичност, която не може да бъде редуцирана до нито една от частите на дихотомии като частно-

универсално, форма-контекст, закон-образцовост. Тя задава поле, зона, пространство, което се легитимира през подобни противоположности, но в това поле те се неутрализират. Принципът, който примерът постановява, е **аналогията**, тя е онази трета процедура, която не подвежда нито към общото, нито към частното, но показва единичност, която стои в името на цял клас. Аналогията прави трудно разграничимо отношението цяло-част. Нейната задача е тъкмо да постанови зона на нерешимост, в която единичният случай може да прераства в образцов.

Примирието на Агамбен и Аристотел по въпроса за аналогията трябва да преодолее една решителна спънка. В известен смисъл това е същата пречка, която преобръща детайлното и концептуално задълбочено четене на Ирен Харви в „Лабиринтите на опримеряването“ на „Реторика“, за да види в античния трактат възпроизвеждането на метафизичната матрица. Или в добрата идея на Аристотел за движението на част към част всъщност е прикрита захващащата скоба на част-цяло, която вклинява генерализиращия закон.

Вместо пряк отговор на подобна радикална критика, предлагаме едно „малко отместване“ на въпроса: отместване от „Метафизика“ към „Реторика“ на Аристотел и отместване от „Номо Sacre“ към „Какво е парадигма?“ на Агамбен. При това отместване на преден план излизат не онтополитическите въпроси, а питането къде се срещат и разминават „*παράδειγμα*“ на Аристотел и „парадигма“ на Агамбен.

Дихотомията между родове и видове не е неутрализирана при Аристотел, напротив, пояснено е, че двете части на примера трябва да са подведени под общ род. Това, което нарекохме дедуктивно вклиняване, по-скоро е видно от Агамбен като иманентен момент в парадигмата. Дедуктивният принцип може да бъде изваден посредством връзката на примера с ентимемата, когато са налични динамиките на *ентимема+пример* или на *пример+ентимема*, но този принцип може да бъде оставен скрит, когато е използван единствено пример.

Привеждането на пример под формата на единичен случай е валидна процедура при Аристотел, тя не е посочена като предпочитаният тип доказателство сред другите възможни, макар неколккратно да е демонстрирана и използвана в трактатите на античния философ.

Тъкмо този случай е интересен за Агамбен, защото тогава примерът сам постулира своя закон, обявява го чрез собствената си поява. Потенциалът на парадигмата да придобива аурата на образцов пример е винаги наличен, доколкото всеки път той извежда своя произход, своята архаичност. При Аристотел определихме като образцов, като „пример препон“, онзи, който между всички останали най-подходящо се отнася към времето, мястото и публиката, или това е примерът, който открива своя кайрос.

Агамбен пресича в идеята за парадигма синхрония и диахрония, така че, изваждайки от определен контекст конкретен пример, той вече го показва като образцов случай, манифестиращ белезите на съответно време. Аристотел разполага видовете примери по оста историческо–измислено, разграничавайки съотнасянето към исторически факти от параболи, свързани с ежедневиия контекст спрямо изцяло измислените случаи на баснята.

За Агамбен винаги това показване *покрай* или *освен* е видяно като легитимиращо структурата на примера, която е единичност, обявяваща закона при своето въдворяване в порядъка на дискурсите. За Аристотел примерът много често е покрай ентимемата, която съдържа общия принцип. Примерът може напълно да препотвърждава ентимемата, но в това двойно утвърждаване се крие също и аргументативен излишък. Примерът, докато преутвърждава правилото, от една страна, от друга, може да го суспендира.

Основното различие при конципиране на въпроса за примера при Агамбен е това съвпадане при говоренето за *пример, парадигма и образец*. От тези три само първият термин е взет от Аристотел, докато следващите идват през сложно обвързване на Кант, Кун и Фуко. Даването на конкретен пример

чрез обявяването на собствения си закон израства до епистемологична парадигма, която вече е и образец. Третата стъпка, която дава Агамбен в своето разбиране на парадигма, е тъкмо в това захващане на събитие и пример, при което с посочването на изключителния пример, се обявява както точката на събитието, така и цялата парадигма, която произвежда това събитие. Оттук и потенциалът да бъдат отваряни различни литературно-теоретични перспективи чрез откритието на нов парадигматичен пример, но също и необходимостта при смяна на теоретичните парадигми да бъдат поновому прочетени старите примери.

Подобен случай на ставане парадигма или ставане образцова творба, видян във от дискурсивните методи на Агамбен, не е автоматизъм. Не всеки път, когато във философски, теоретичен или критически текст се приведе пример с конкретна литературна творба, тази творба става образцова или узаконява съответната философска парадигма. Превръщането на примера в образцова структура може да зависи от комплексни поетически, политически, литературни и философски стечения на обстоятелствата. В този смисъл и образцовата творба е проблем, защото нейната предвечна и изначална естетическа ценност е проблематична, част от сложни процеси на битки за литературно и философско влияние. Критическата и още повече теоретична подкрепа са мощни фактори за произвеждането на литературни събития както в собствения си контекст, така и при прочита на традицията. Поради това не може да бъде изведена формула за ставането парадигма – освен спекулативно: $\{[(\epsilon; \varphi) \cup (\epsilon; \varsigma)] \cup [(\epsilon; \varsigma) \subset (\epsilon; \varphi)]\}$. Няма как да бъде *a priori* предрешено решение за случването на образцовата творба в различни епохи и контексти, без влизане на едно микрониво в четенията и недопрочитането, споровете около нормативизирането и дивиациите, съвпаденията и отклоненията, динамиките и разпределението на сили вътре в съответния контекст.

Енигмата на образцовата творба е формулирана през следните две хипотези:

Първа хипотеза: Творбата сама се обявява за парадигматичен случай, тя обявява своя закон в разрив с предходниците: аз съм събитието, всички предходни парадигми са девалвирани, аз съм новата парадигма. В този модус се задейства парадоксът на Агамбен за захващането на събитие и пример, в който творбата пример изработва както своята единичност, така и своята парадигма. Нека наречем подобен модус **манифестен**. Негови характеристики ще са термините на *модерното, рефлексивното инкорпориране на теоретичното и философското*. Начинът на ставане парадигма в този случай е *от долу на горе*.

Втора хипотеза: Творбата е обявена за образцов случай от надредните дискурси за литература. И най-безвъпросно образцовите литературни творби („Илиада”, „Одисея”, „Антигона”, „Едип цар”) стават парадигми, защото някой някъде ги посочва като примери, които онагледяват многоизмерни теоретични постановки. Защо Хезиод няма статута на Омир или пък Еврипид на Софокъл в класическата античност? При този модус се задейства динамиката на пример и ентимема, разгърнатата от Аристотел, в която може да се проследи как надредният дискурс е винаги суспендиран от конкретната творба. Нека наречем този модус **образцов**. Негови характеристика са термините на *традиционното, произхода, началото, критическия коментар, теоретичния и философския апендикс*. Начинът на ставане парадигма е *от горе на долу*.

Във всеки литературен текст действат както манифестният, така и образцовият модус, като те не се отменят взаимно. И ако модерното манифестно говорене, в което доминира първият модус, може да се противопостави на образцова творба, в която доминиращ е вторият модус, то между тези два крайни варианта винаги стои отворена възможността за напрегнатото, нерешимо или субверсивно отношение помежду им.

Манифестът може да бъде нормализиран в поредната литературна школа, както и нередуцируемият потенциал на образцовата творба, да преобърне парадигматизиращия я дискурс.

Хипотезите набелязват кръг от проблеми около прастарата динамика на древни и модерни, която може да се изведе още от Омировото сработване на образцово минало и съвременност или концептуализирана в идеята на Аристотел за примера препон, взет от древните. Такъв пример е „Едип цар” в „Поетика”.

1.6.3.4 Загадката на Сфинкса: коя е образцовата творба

Сюжетът „Едип цар” – Аристотел е посочен като кайросен за настоящата разработка, доколкото осъществява връзката между теоретичното осмисляне на примера в „Реторика” и неговото конкретно функционализиране в „Поетика” в това обходно и забавено вглеждане в „Поетиката” през методологическия вход от „Реторика”.

Общата хипотеза на дисертацията може да бъде доказана с един пример: трагедията „Едип цар” на Софокъл (ок. 429 пр. Хр.) придобива своя статут на образцова творба в Аристотеловата „Поетика”(335 пр. Хр.). Така обръщането към образцовата трагедия на Едип много често е свързано и с обръщане към тезите на Аристотел, независимо дали по посока на тяхното потвърждаване и развиване, или по посока на тяхното преодоляване.

Извеждането на „Едип цар” в структурите на образцовото от целия останал свод от атически класически трагедии става в „Поетика”, а смяната на Аристотеловата парадигма по отношение на Едип може да бъде откривана в психоаналитичния дискурс и разработките на Едиповия комплекс при Фройд.

В тази част се прави опит да бъде реконструиран дебат в съвременната българска хуманитаристика през последните години, който да е фокусиран около заемането на експлицитно или имплицитно отношение по оста Едип-

Аристотел-Фройд. Образцовата структура не е предвечна и не идва *ex nihilo*, а е свързана с кайроса на сработването на теория и пример, която ретроактивно се поддържа като събитие и изисква импулса по актуализиране в нови времена и контексти. И ако екстремният жест на зачеркване на образцовите редове се стреми да обяви новото чрез манифестното посочване на себе си като пример, то традиционното признаване на образцовите редове и вписване в тях е не по-малко опасно и подриващо.

Опитът да се обговори събитието, да се повтори какво, как и защо „Едип цар“-и-Аристотел или Едип-и-Фройд са парадигматични структури, е всъщност самата загадка на сфинкса и всеки опит за отговор добавя или отнема въпроса, преобразява събитието. Теоретичната инстанцията, която поставя питането, внася различие. Новата артикулация е онзи добавъчен момент на мета-завъртане на структурата към себе си, който поддържа верността към събитието като вяност към прекъсването. Линията, поддържана от Ал. Ничев и Н. Гочев е видяна като най-плътна стояща до парадигматизиращото събитие „Едип цар“-Аристотел, но и при нея могат да бъдат открити акцентиранията на определени моменти, което неизбежно води до засенчването на други аспекти.

Независимо от различната степен на теоретична посветеност в сюжета Едип-Аристотел-Фройд с по-кратки бележки, които обаче са изключително представителни за настоящите им литературоведски търсения, както в случая с Никола Георгиев, Димитър Камбуров, Дарин Тенев, или със статии от една предимно рецептивистка или контекстуална перспектива, каквито са тези на Богдан Богданов, Клео Протохристова, Невена Панова; дали с нови прочити през едно съвременно око, както при Огнян Ковачев и Калин Михайлов, или с цялостни теории, които се опират тъкмо на преконципиране на трагедията или на нейните структури от Аристотел и Фройд, както при Миглена Николчина, Боян Манчев и Иван Драгоев, „Едип цар“ показва особена жилавост и интензитет в актуалните български теоретични построения. Тази

спекулативна, доколкото не е реално състояла се, а е продукт на настоящата реконструкция, теоретична дискусия върху „Едип цар” онагледява тезата за начина на възобновяване и производство на образцовостта като едно постоянно усилие и грижа. Това е грижата на актуалното да се обръща отново към онези класически творби, чиято събитийност се поддържа или ретроактивира в акта на тяхното съвременно посочване като пример за онова, което още не е било опримерявано чрез тях (нов рецептивен хоризонт, нова интерпретация, нова теоретична парадигма) или пък въобще е трудно да бъде опримеримо (асимволията, безобразното, теоретичния модел). Теоретичната перспективата – структуралистка, културологична, рецептивистка, християнска, психоаналитична или деконструктивистка, – от която се подема философски въпросът за образцовата творба изобщо или пък конкретно се обръща към „Едип цар”, не е невинна. Тя оставя отпечатък върху четенето, воден знак, разпознаваем за ценителите.

От трите примера, разгледани в рамките на частта 1.6, могат да бъдат извлечени и три процедури на функционирането на примера – 1.6.1 редукция и генерализация, 1.6.2 интерпретация, 1.6.3. парадигматизация. Така начинът, по който се пришива конкретният пример към общата теоретична рамка, поражда три типа различни функционалности и решения. Потенциалът на примера е редуциран, за да бъдат максимално добре сработени конкретната творба с наредения принцип, това е опитът да се постигне максимален ефект на яснота. **Редукцията** и **генерализацията** използват редакторската стратегия по съкращаването, за да отстранят всичко ненужно и да издигнат примера до абстрактния теоретичен свод. **Интерпретацията** от своя страна балансира между яснотата и неяснотата, тя се опитва възстанови потенциала на съкратеното в предходните генерализации, но прояснявайки едни аспекти, неизбежно замъглява други. Третата процедура или процедурата на третия път е мислена като събитие, доколкото при **парадигматизацията** в термините на Агамбен би имало

безразличие между теория и пример: *Homo Sacer* е пример от римската юридическа система, *Homo Sacer* е парадигма за положението на изключението. Парадигматизацията е онова двутактово движение на образцовата единичност, при което примерът е изключителен пример. Законът, който се легитимира с него, не го редуцира, а го посочва като изключителен.

Трите процедури са пластичен инструментариум и те се разграничават относително, а не абсолютно. Преместването от генерализация към парадигматизация е свързано с движението от пример към изключителен пример, пример-препон, в което винаги стои момент на случайност, непредвидимост, неизчислимост. Дали Аристотел генерализира „Едип цар”, редуцирайки отделни негови аспекти или напротив, неговата литературна теория е изградена така, че най-добре да съответства на тази древногръцка трагедия, е спор, който се актуализира отново и отново при онова магическо и енигматично сработване на теоретичен модел и литературна творба, възбуждащ въображението на неспокойните следходници.

1.7 Кого целѝ реториката: Калий или Сократ?

Лекарско и ораторско изкуство

Проблемът за примера всъщност изисква да бъде обмислена динамиката на част/цяло; вид/род; конкретен случай/закон. Субординираната роля на вида спрямо рода; на частта спрямо цялото и на конкретния случай спрямо закона е принцип, постулиран от всяка метапозицията, която изготвя начини за справяне с многообразието на разбягващи се форми, случаи, възможности.

В тази част значението на конкретното при разискването на динамиката между род/вид е подето и обобщено през връзките между реториката и лекарското изкуство. Нито лекарят може напълно да ни излекува, нито реторът напълно да ни убеди, но тяхното умение е изключително с това, че

измежду множеството възможни варианти те трябва да изберат най-подходящия, да съставят препон.

Приблизителната и относителна телеологичност на реториката правят съставянето на нейните доводи в областта на вероятното и извън необходимото е коментирано през началния пасаж от „Метафизика”, който въвежда въпроса за лекуването на конкретния човек, например Калий или Сократ. Обръща се внимание върху привеждането на конкретни имена за примера и конкретно върху двойното функциониране на името Сократ.

II Платон [Parergon]

2.1 Примерът Сократ

Тази част се спира на „Апология на Сократ” и „Федон” от Платон и по-специално на (само)посочването на Сократ като пример, което набавя друг неаристотелов начин за осмисляне на проблема за събитието и примера.

Образцовата творба може да се определя не само от метаинстанцията на дискурсите за литературата. Те гледат на творбата от йерархически или рефлективно надредната позиция на своето *мета*. Позиция, която сякаш държи крайните или фундаращи основания, от името на които може да се посочва типичността, находчивостта и изключителността на всеки пример. Другият модус на поставянето на проблема за събитието и примера като генериращи образцови структури разчита на напълно различна динамика. При нея образцовото се създава отвътре на дискурсите, които вече не могат категорично да се разделят, доколкото са по ръба на философското и литературното. Такъв е дискурсът на манифеста като жанр. Неговият античен предшественик е Платон, а Ницше е модерната му експликация. Тази модалност произвежда образцовото през събитието като непредвидимо, неочаквано, несвоевременно. Тя разчита на **безпримерното** или на **личния**

пример, който идва без упования в предшественици, в традициите, в предходните примери.

Начинът, по който това теоретично писане концептуализира, изработва своите термини е през фигурирането на концепти-илюстрации. Примерът Сократ в този смисъл е видян като концепт-илюстрация в диалозите на Платон. Той е парадигматизиращ онова философско писмо, което изработва своите понятия като аморфни, протетични, пластични, неясни. Но също им набавя „жизнена” плътност чрез особеното двупосочно модифициране между опит и концепт. Важен философски потенциал конкретно в примера Сократ идва от фигурирането на собствената смърт, от инкорпорирането на чудовищното и от обявяването на себе си за събитие и пример.

Философско-фикционалният персонаж Сократ или отношенията Сократ-Платон пораждат един от основополагащите философски наративи в западноевропейската мисъл. Примерът Сократ идва с една радикална защита на своята философска позиция, крайност, която поставя на зараждащата се философска сцена чашата с отровата, така че философската драматургията трябва да отбранява своите истини от обществените, политическите и религиозните нападки със силата на цялата личност, дори с цената на личния живот. Синхронността, коментирана от Цочо Бояджиев, между *философско умопостроение* и *философски стил на живот* може да бъде видяна и в способността за вслушване в повелите на своя демон. Случайността и необходимостта на *amor fati* са опит за съвпадането на Сократ и демона му.

Експлицитно развитата перспектива при текстовете на Ницше и Дерида, както и имплицитно присъстващите тези на Лаку-Лабарт и Нанси, фигурират образа на Сократ през концептите-илюстрации като *чудовищно, демон на Сократ, фармакон, инкорпориране*. Раждането на философското е видяно като трансгресиращо политико-теологическата рамка, но и едновременно узаконяването на тази рамка става с изключването му – със смъртната присъда на Сократ. От страната на закона имаме религиозна

профанизация и държавна дискредитация, от страната на субекта обявяването на нещо *отвъд* наличната онто-теологична рамка, което идва от личния философски стил на живот.

2.2 Примерите във „Федър“ на Платон: отклоненията от логоса

Тази част се спира на анализ на конкретните детайли и метафори в привеждането на митове на диалога „Федър“, отбелязван от изследователите като едно от най-„литературните“ съчинения на Платон.

2.2.1 Ръбът на бокала

В захващащата рамка на напрежение между философия и литература, обща за Платоновите диалози, обръщането към „Федър“ идва да припомни мястото на примера и опримеряването като нарушение или отклонение от логоса. Една перспектива, която се отнася към изследователския обект не през инструменталната динамика на субект-обектното разчленяване, а в една комуникативно въвлечена среда.

Абстрактният аналитичен логос при Платон твърде често е прекъсван, за да бъде отворено пространство за митовете, приказките, басните, параболите, всекидневните примери и други отвличащи и отдалечаващи от истината подобия. Тези разкази са един от миметичните или литературни механизми в самите диалози. Каква е функцията на опримеряванията? Но не са ли те просто повторения на общата философска постановка, които при удвояването я подриват, снемат, принизяват, смъкват до нивото на конкретното, за да бъде тя прояснена и онагледена. Аналитичната мисъл е накъсана от **суплемантарни и орнаментални елементи**, те действат на различно дискурсивно ниво – формално, поетично, техническо, затова и имат чисто декоративна функция. Или една напълно различна постановка,

която е и застъпената в този текст: тези примери имат своя собствена роля, която не се изчерпва със задачата, дадената им от наредения, генерализиращия закон – да бъдат примери за това или онова, да препотвърждават този или онзи аргумент.

Фармацевтичната функция на философията се нуждае от агент, дискурсът на Платон е онзи ръб на бокала, в който философско-терминологичното се явява през златожълтата образност на литературното. Това еротично напрежение-колебание между моделиращия диалектическия логос и измислените примери насочват да гледаме на отклоненията не като на странични и подчинени, а като на елементи, вписани в цялостната композиция на диалога, разколебаващи или доизграждащи неговите смислови възли.

2.2.2 Съблазнителният завой на примерите

Аморфното Платоново понятие се мени не само в рамките на няколко близки във философското си ядро диалога, но понякога трудно закрепва статичност и инструментална твърдост дори в рамките на един и същи диалог (ето кое е и очароващото). Тока понятието, пренесено в Аристотеловия корпус в една добре подредена таксономична система, добива твърдост и яснота, функционира логично в един неизменно подреден и координиран органон. Изработването на езика при Платон върви успоредно и с изработването на нова митология – Ерос вече е понятие, Ерос е все още бог.

Тази част разглежда двете големи *отклонения* във „Федър“: митове за триделната структура на душата и „египетския“ мит за писмеността. Те обаче са придружени от два догълващи и проясняващи ги мита. Единият за крилатата и оперена душа, която през красотата затопля, навлажнява и размеква ствола на крилата, за да започне душата да кипи и да бушува от

желание и вътрешно напрежение. Другият за градината на Адонис, в която се раждат краткотрайни цветя, предназначени за дните на празника. Тези два допълнителни мита влизат в структурата и в метафориката на първите, като ги разясняват и удовояват, така че от подобните места в *главния* и *проясняващия* мит може да бъде извлечен моделиращият принцип.

2.2.3. Да измислиш играта с Фармакия

Освен митовете за душата и писмеността, обраснали със своите два подмита, има други два примера, които заслужават внимание с оглед на начините на опримеряване при Платон заради тематизирането в тях на въпроса за измислянето, съставянето или „дописването” на митове. Това е случаят с Фармакия от въвеждащата рамка на диалога и митът за щурците, който се явява средищен за диалога.

Поставен е акцент върху значението на ероса към конкретния, телесен друг при формирането на универсалната представа за любовта, от една страна, както и на градуална структура в диалозите на Платон, от друга. Постъпателното въздигане към ейдетически все по-изчистени нива, непрекъснато е задвижвано от еротичното люлеене нагоре-надолу.

2.2.4 Осцилациите на Ерос

При обсъждане на степените на трансценденталното разбулване на красивото от „Пирът” или при вертикалното подреждане на душата според причастността ѝ към определено техне във „Федър” обръщаме внимание на а/ необходимостта от осъзнаване на падението, за да се породят копнежът по възкачване; б/ на демоничната майчина страна в рождението на Ерос; с/ на междината, зева помежду степените, който позволява еротичното осцилиране, трептенето на Ерос, и не на последно място; д/ на потенцијата

на Платон да видоизменя своите концептуални постановки. Рецепцията на диалозите трябва постоянно да се справя с еротичните смущения и осцилации: или по посока на тяхното запрещаване и отстраняване като допълнителни и незначителни елементи при въздигането към първообразите; или превръщайки „литературните“ елементи в нови теории, смущаващи традиционния платонизъм.

2.2.5 Драматургията във „Федър“

Управляването на дискурса, било той писмен или устен, разискван във „Федър“, е възможно да бъде видяно не през дългите пътища на съперничество между реторическите стратегии и диалектическия метод, а откъм пародирането на различни типове писма. В протезение на диалога може да бъде открито полагане на говоренето в епически, лирически или драматургични регистри, което свидетелства за комплексната работа на *egos* и *poiesis* при Платон. Играта с различни жанрови модели в диалога е игра и с писмената традиция или едно лековерно пребиваване в градините на Адонис на шега и заради празника. Този опит за четене на „Федър“ не като критика на писмеността, а като признаващ нейния магичен потенциал, върви по следите на Деридата от „Аптеката на Платон“.

Заклучение

Агонът между философията и реториката е самата сцена на раждането на философския дискурс, легитимиращ своя статут онтологически и метафизически разполагайки през опозициите истинно/убедително; знание/умение; същност/повърхнинност; идея/копия; универсално/релятивистично своите властови диспозитиви. Фундирането на философията в етически категории за справедливото произвежда различния

статус и разпределя истинното от лъжливото знание, съблазните на второто идват и от неговия капацитет да мами, извърта, украсява. Стенли Фиш вижда възможността за съставяне на историята на западната мисъл през сблъсъка, подновяван при всяка смяна на парадигмата, между неподправената и украсената истина, между сериозните философи, притежаващи стабилна идентичност и *homo rhetoricus*, който като актьор чрез повелите си по скоро манипулира и изобретява себе си.

Но изложението не тръгва от съвременните теоретични разработки на проблема, а подхваща темата от самата сърцевина на западната философска (вавилонска) кула: от Платон и Аристотел. Същевременно то не подхваща техните централни тези и понятия, а се занимава с донякъде странични техни построения. Първата част, вместо с „Метафизика“ или с „Органона“ на Аристотел, работи с неговата „Реторика“; втората част, вместо с Платоновите идеи и образци, работи с фигурата на Сократ и митовете във „Федър“. Така вместо сблъсък напярко се извършва едно имплицитно подриване по силата на собствените примери, употребени от Платон и Аристотел. Отместването, което примерът извършва, притежава момент на неизчислимост, единичност и полиморфност, така че опримеряването е видно във възможността му да конструира събития, да удвоява и разцепва.

Основната теза на разработката е, че изключителният пример сам задава закона, който опримерява, перформативно повтаря и разтваря събитието. Отместването не се извършва през откриването на празнина между теория и пример, заклеяването, че общият закон не е потвърден чрез примера. Напротив, то идва от двойното утвърждаване, повторението на примера като винаги генериращо остатък. Но този остатък е мястото, причината или очарованието, през което влизат следходниците и се захващат пак със същия случай. Тези следходници, които или се вписват в коментаторската традиция, или се опитват да основат нови парадигми, са разпластени на три

контекстуални нива – класически контекст, съвременна философска сцена и актуално българско литературоведско случване.

Опитът на този текст да опримерява собствените си тези съответно предлага два различни модуса за четенето му. В единия случай съществени ще бъдат хипотезите, разработени в главата с Аристотел, а тази с Платон ще служи като *parergon* на цялото, като драперия около статуя, допълнение в жанра на орнаменталиния маниеризъм. В другия случай Аристотел и Платон могат да бъдат разпознати като фигури, като концепти илюстрации, които перформативно легитимират два хетерогенни начина на опримеряване. Последите на приплъзването и отместването помежду Платон и Аристотел възникват всички ония идни литературнотеоретични колебания и безпокойства.

Приноси на дисертационния труд:

1. Дисертационният труд за първи път в български контекст поставя въпроса за *примера* и *офимеряването* в порядъка на дискурсите за литературата като теоретичен, методологически и епистемологичен проблем.
2. Направено е последователно и систематично четене на „Реторика” на Аристотел, при което са открити структурите на *образцовата ентимема* и *примерът препон*.
3. Като образец за срещането на теория и пример е разработено отношението на Аристотеловата „Поетика” към трагедията на Софокъл „Едип цар”.
4. През Аристотел и Агамбен е извлечено понятието за *парадигматизация*, диференцирано спрямо операциите по *генерализация* и *интерпретация* на литературните примери.
5. Проследени са интерпретации в съвременната философска сцена, откриващи в трагедията „Антигона” пример за образцов етически акт.
6. Реконструиран е дебат в актуалния български контекст около потвърждаването и преодоляването на сюжета Аристотел-„Едип цар”.
7. Разработена е възможността творбата сама да посочва себе си като парадигматичен случай, събирайки в единството на опита литературното и философското. Традицията на подобно самообявяване за пример е разпознато още в диалозите на Платон, а като нейно модерно проявление е видян жанрът на манифеста.

Публикации по темата на дисертационния труд:

1. **“Μυθος: моделът на трагедията. Кинетика на нейното ставане. (Аристотел, За поетическото изкуство)”**,

сп. *алтера Академика*, год. I, кн.2, лято 2007, 151 – 164.

2. **“Мит и *μυθος* при Аристотел”**

Словото: образи и отражения. Сборник с доклади от националните конференции за студенти и докторанти, Пловдив, 2006 и 2007 г., съст. Кр. Чакърова/ Св. Черпокова, изд. „Контекст”, Пловдив, 2008, 251-266.

3. **Примерът: включеното изключение**

Преходи и граници. Сборник доклади от XV годишна научна конференция на Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски” (18 – 19 май 2009), съст. Панайот Карагъзов/ Юлиана Стоянова, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, София, 2009, 189 - 196.

4. **„Ентимемата: тялото на доказателството. Аристотел, “Реторика”**

Професии и професионалисти, сборник „Епископ -Константинови четения – 2009”, Изд. „Шуменски университет,” Шумен, 2009, 267-275.

5. **“Примерът [paradeigma]: от частно към частно. Аристотел, “Реторика”**

Планетата Слово. Сборник с доклади от Единадесетата национална конференция за студенти и докторанти – Пловдив 2009 г. , съст. Кр. Чакърова/ Татяна Ичевска, изд. "Контекст", 2010, 145-152.

6. **„Как да възхваляваме Ахил: примерът срещу ентимемата (Аристотел, „Реторика“)”**

сп. *Littera et Lingua*, зима 2010, 19 Декември 2010:

<http://www.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg/issues/winter2010/lit-philosophy/641-kspasova-winter2010>

7. **„Трагедията: *μυθος* и двойници (“Едип цар” /Софокъл/ и “Тирезий слепият” /Мерджански –Добчев/)”**

Съдбата на Едип – българските маршрути. Материали от уъркшоп (18 май 2010 г.), съст. Клео Протохристова, Светла Черпокова, Стефка Видева, УИ „Паисий Хилендарски”, Пловдив 2011, 161-175.